

КЛАСИФІКАЦІЯ ІНКОРПОРОВАНИХ СКЛАДНИХ СЛІВ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ)¹

У статті запропоновано класифікацію інкорпорованих складних слів.

Словоскладання в сучасній англійській мові може відбуватися в результаті дії двох різних процесів: 1) процесу лексикалізації словосполучення із зміною порядку розташування його компонентів, а також їх деформацією і морфологізацією (напр.: nice-looking < looking nice, bottle-feed < feed with (the help of) a bottle, blue-eyed < with blue eyes і т.д.); 2) процесу інтеграції словосполучення у складне слово із збереженням лінійного розташування компонентів (напр.: small-talk < small talk, also-ran < also ran, cat's-paw < cat's paw, ban-the-bomb < ban the bomb і т.д.).

Процес інтеграції словосполучення у складне слово, який ми розглядаємо в плані динамічної синхронії, має три стадії [1], причому третьою, заключною стадією цього процесу є інкорпорація [2], в результаті якої утворюється складне слово — лексична одиниця з цілісною ідіоматичною номінацією. Предметом нашої статті є інкорпоровані складні слова як кінцевий продукт інтеграції словосполучення: bull's-eye, darkroom, meat-and-potatoes, step-by-step та ін.

Існують різні класифікації складних слів. Серед них виразно виділяються класифікації, які представляють складні слова у вигляді трансформованих словосполучень, а відношення між їх компонентами як відношення між компонентами словосполучень [3; 4]. Основним недоліком подібних класифікацій є нерозрізнення двох основних типів складних слів — лексикалізованих та інтегрованих словосполучень. Якщо намагання трансформувати складне слово у словосполучення або предикативну структуру виправдане при вивченні складних слів, що виникли на основі лексикалізації словосполучення (man-made < made by a man, snow-white < white as snow і т.д.), оскільки ця операція дозволяє простежити десинтаксизацію останнього (наприклад, зміну порядку слів, усунення службових компонентів і т.п.), то спроби класифікувати складні слова, які виникли в результаті інтеграції словосполучення, за якимись "глибинними структурами" безпідставні, оскільки лінійне розташування компонентів словосполучення при цьому зберігається. Безцільність трансформації інкорпорованих складних слів (насамперед моделі N adjunct + N) у словосполучення пояснюється, на наш погляд, тим, що 1) складні слова моделі N adjunct + N не є синтаксичними, оскільки в англійській мові поширене словосполучення, яке складається з двох іменників — означаючого й означуваного: movie stars (cf. movie producers, movie directors, movie writers, etc.); evening sky (cf. morning sky, night sky etc.); 2) відношення між означаючим й означуваним компонентами мають різноманітний, надзвичайно широкий, "сигнальний" характер; 3) нові складні слова цієї структури часто утворюються за законами мовної аналогії, за готовою мовною моделлю.

Таким чином, при вивченні інкорпорованих складних слів, на нашу думку, доцільні дві класифікації цих одиниць. Перша охоплює компонентні моделі інкорпорованих складних слів, які належать до різних частин мови. Друга розрізняє три класи інкорпорованих складних слів у міру закріплення їх у лексичній системі мови: okazionalni, potencialni та uzualni складні слова.

Першу класифікацію здійснюватимемо виходячи з таких ознак: а) належності інкорпорованих складних слів до певної частини мови; б) належності до певних частин мови їх компонентів; в) збереження або незбереження ними співвіднесеності з певною частиною мови словосполучення-прототипу. За останньою ознакою узувальні складні слова, які виникли в результаті інтеграції словосполучення, діляться на безпосередньо інкорпоровані та конверсивно-інкорпоровані. Перші зберігають співвіднесеність з певною частиною мови словосполучення-прототипу, напр.: black board (субстантивне словосполучення) > blackboard (n.); free for all (ад'єктивне словосполучення) > free-for-all (adj.); down town (адвербіальне словосполучення) > downtown (adv.) і т.п. Другі не зберігають такої співвіднесеності через конверсію: fly away (дієслівне словосполучення) > flyaway (adj.); herring bone (субстантивне словосполучення) > herring-bone (adj.); after noon (адвербіальне словосполучення) > afternoon (n.); also ran (дієслівне словосполучення) > also-ran (n.) та ін.

Аналіз двоконпонентних інкорпорованих складних слів сучасної англійської мови [5] дозволяє класифікувати їх за такими можливими моделями:

1. Іменники а) безпосередньо інкорпоровані: N adjunct + N (gas-mask), N^{Poss.C.} + N (bull's-eye), Adj. + N (greenback), PI + N (mocking-bird), P II + N (covered-way), Card. Numeral + N (ninepins), Ord. Numeral + N (first-aid), Pr. adj. + N (allspice); б) конверсивно-інкорпоровані: V + Pr. adj. (know-all), V + N (breakwater), V + Postpositive (teach-in), V + P II (has-been), V + Particle (have-not), Gerund + Postpositive (dressing-down), Adv. + Adj. (evergreen). Adv. + V (also-ran), P II + Postpositive (dugout), V + Adv. (castaway), Pr. adj. + Adj. (no-good), Preposition + N (afternoon). Preposition + Pr. adj. (overall).

¹ Стаття професора Дмитра Івановича Квеселевича *Класифікація інкорпорованих складних слів (на матеріалі англійської мови)* була опублікована у журналі "Мовознавство" (№ 5, 1982).

2. Прикметники а) безпосередньо інкорпоровані: Adv. + Adj. (evergreen), Pr. adj. + Adj. (no-good); б) конверсивно-інкорпоровані: N adjunct + N (fishtail), N ^{Poss.C.} + N (bird's-eye), Adj. + N (commonplace), V + N (ban-the-bomb), Pr. adj. + N (all-night), Ord. Numeral + N (first-hand), Card. Numeral + N (one-horse), Preposition + N (under-the-counter), P II + Postpositive (broken-down), Pr. adj. + P II (all-fired), V + Postpositive (plug-in), V + Adv. (go-ahead), V + V (would-be).

3. Дієслова а) безпосередньо інкорпоровані (не виявлені); б) конверсивно-інкорпоровані: N adjunct + N" (buttonhole). Adj. + N (black-list).

4. Прислівники а) безпосередньо інкорпоровані: Preposition + N (aboveboard); б) конверсивно-інкорпоровані: Adj. + N (broadside), Pr. adj. + N (everyway), Pr. adj. + P II (all-fired), Pr. adj. + Postpositive (all-out), Ord. Numeral + N (second-hand).

5. Займенники а) безпосередньо інкорпоровані: Pr. adj. + Pr. N (anyone); б) конверсивно-інкорпоровані: Pr. adj. + N (something).

Результати класифікації аналізованих слів (див. табл. 1) засвідчують характерні риси інтеграції словосполучення в складне слово.

Таблиця 1

Частини мови	Кількість моделей	
	безпосередньо інкорпорованих	конверсивно-інкорпорованих
іменник	8	13
прикметник	2	13
дієслово	—	2
прислівник	1	5
займенник	1	1
Всього	12	34

В сучасній англійській мові широко представлені також інкорпоровані складні слова, які мають три і більше компонентів: іменники (half-and-half, dryasdust, jack-in-office, stick-in-the-mud, follow-my-leader, free-and-easy, hide-and-seek та ін.), прикметники (rough-and-ready, devil-may-care, penny-in-the-slot, hole-and-corner, good-for-nothing, hand-me-down та ін.), прислівники (half-and-half, house-to-house та ін.).

Процес інтеграції словосполучень в інкорпоровані складні слова проходить дуже інтенсивно. Так, серед 12 тис. неологізмів [6] нами виявлено 1600 інкорпорованих складних слів, що становить 13,3 % загальної кількості вокабул. Усього відзначено 42 моделі, з них найчастотнішими є 12, на всі інші припадає менше ніж по 10 одиниць (див. табл. 2).

Таблиця 2

Модель	Кількість слів		Загальна кількість	%
	безпосередньо інкорпорованих	конверсивно-інкорпорованих		
1. N adjunct + N	958	92	1050	65,5
2. V + Postpositive	—	197	197	12,2
3. Adj + N	84	46	130	3,0
4. Preposition + N	2	44	46	2,8
5. N + Preposition + N	4	18	22	1,3
6. Card. Numeral + N	5	15	20	1,2
7. P II + Postpositive	16	1	17	1,1
8. N + Adv.	2	12	14	0,8
9. V + Adv.	—	11	11	0,7
10. Pronom+N	4	6	10	0,6
11. N + Conjunction + N	1	9	10	0,6
12. Ord. Numeral + N	3	7	10	0,6
13. Решта моделей (30 моделей)	3	60	63	4,6
Всього:	1082	518	1600	100%

Як свідчать дані таблиці, незважаючи на переважання (тобто більшу різноманітність) конверсивно-інкорпорованих моделей (див. табл. 1), кількість слів, утворених шляхом безпосередньої інкорпорації, у два рази більша, головним чином за рахунок складних іменників моделі N adjunct + N. Серед конверсивно-інкорпорованих моделей помітно виділяється V + Postpositive, за якою останнім часом інтенсивно утворюються складні іменники і прикметники типу teach-in, kneel-in, spin-off.

У другій пропонованій класифікації інкорпоровані слова діляться на okazionalni² та uзуальні. На нашу думку, ряд okazionalizmів утворюється за малопродуктивними і непродуктивними моделями, але це okazionalizmi, які через свою незрозумілість ніколи не перейдуть із мовлення в мову, не стануть узуальними словами: "I'm sitting here now, baldingfatmiddleagedyears later, listening to a talk show on the second brand-new radio of my life while shadows of the same storm shake the house" (R. Brautigan).

Разом з тим переважна більшість okazionalizmів утворюється саме за продуктивними мовними моделями, їх поява відбиває якийсь інтенсивний словотвірний процес, наприклад, інтеграцію словосполучення в складне слово. "Спостереження показують, – зазначає Л.А. Капанадзе, – що розмовне мовлення, коли йдеться про найменування, постійно намагається "виштовхнути" з цього потоку мовлення сполуки слів і замінити їх одним словом. Для цього в системі РМ (розмовного мовлення. — Д.К.) існують певні правила семантичної конденсації, певні схеми, які інтегрують словосполучення в слово" [7].

На думку М.С. Ретунської, okazionalni слова можна розділити на дві групи залежно від мети мовця (або того, хто пише) [8]. Перша група містить okazionalizmi, які створюються носіями мови для заповнення прогалин в ідіолексиконі мовця (інколи уявних), напр.: "...he was a fierce little old man, who scoffed terribly at softness in any one, and who regarded himself as especial mastiff-in-waiting to protect the two young artists in the studio above (Cf.: maid-in-waiting)" (O. Henry). До другої групи входять okazionalizmi, які функціонують у мовленні як експресивні еквіваленти загальноприйнятих слів і словосполучень, напр.: "...I drew out, scene by scene, the scheme of a twaddling cup-and-saucer comedy vaguely suggested by Augier's Ceinture Doree (= "of everyday life")" (B. Shaw).

Погоджуючись із виділенням цих двох груп okazionalniх слів, ми у своїй класифікації розрізняємо ще три групи. Це okazionalni слова, які створюються шляхом інтеграції словосполучення з метою економії (прагнення до цілісності номінації), напр.: "The reorganization .. involves a move away from the traditional group-paced, one-teacher-to-thirty-students approach to a more flexible and more individualized system" (Chambers's Encyclopedia); ситуативні слова, які інтегрують у репліках словосполучення з мови співбесідника, напр.: "My dear", began the Cave-Man. "Don't you my-dear me!" "she answered" (S. Leacock); okazionalno-konversivni складні слова, напр.: "Tom butter-milked a minute ... (butter milk → buttermilk (n.) → butter milk (v.)." (S. Leacock).

Інколи okazionalni складні слова виникають на базі фразеологічних одиниць: "I promise you; I'll Dutch-oyster the whole thing..." (J. Galsworthy), "This Common Market gobbledygook is aimed at concealing a pig-in-the-poke proposal from which the British consumer is bound to emerge the loser" ("Morning Star").

Характерно, що у заголовку статті інтеграція фразеологізму ще більше посилюється (опущення артикля перед кінцевим компонентом): "Pig-in-poke Market package spells price rises".

Потенціальні слова, як і okazionalni, утворюються за певними продуктивними мовними моделями, не входять в узус і не реєструються лексикографічно. Від okazionalniх слів вони відрізняються лише тим, що в них цілком відсутня експресивність і не відбивається творча індивідуальність автора. Використання потенціальних складних слів "нагадує вживання складених числівників, які створюються для даного випадку і потім відкидаються без фіксації у словнику і не запам'ятовуються як одиниці номінації" [9]: "They were having a three-and-six tea at an hotel restaurant" (J. Lindsay), "We tooled down the street where the little one-time-white houses were, and hit the square" (R. P. Warren).

Що ж до узуальних складних слів, то вони мають цілісну ідіоматичну номінацію, сприймаються як нормативні всіма носіями мови і реєструються словниками: "I've got just enough time to give you a runthrough" (Ch. Barnard, S. Stander), "...You'd be blackballed from the Travellers' Club" (V. Canning), "These exchanges were a preamble to their little get-togethers..." (J. P. Don-leavy).

Відомі випадки, коли інтеграція словосполучення в складне слово відбулася в мові вже давно, а інкорпоровані складні слова зазнають дальшого фонетичного, морфологічного або деєтимологізаційного спрощення, що приводить до ще більшої ідіоматизації їх цілісної номінації. Це, наприклад, слова cupboard (cup board → cupboard → ['kʌbəd]); blackguard → ['blʒga:d]; forehead (fore head → forehead → ['fɒrɪd]); housewife (house wife → ['hʌzɪf] "дамская рабочая шкатулка", "игольник"); daisy (dʒges eage (day's eye) → ['deɪzi]) та ін. [10].

² Ер Ханпира дає визначення okazionalного слова як "...невідомого мові слова, утвореного за мовною малопродуктивною чи непродуктивною моделлю або за okazionalного (мовленнєвою) моделлю і створеного як з метою звичайного повідомлення, звичайної номінації, так і з художньою метою. Okazionalним буде і слово, утворене не з морфем, а із звуків (наприклад, безглузде *euу*)" (Ханпира Эр. Окказональные элементы в современной речи. — В кн.: Стилистические исследования: На материале соврем. рус. яз. М., 1972, с. 249).

Здебільшого інкорпоровані слова утворюються за аналогією до вже існуючих моделей. Велика кількість таких слів є багатозначними, причому при тенденції до дальшого зростання розбіжності значень можуть виникати омоніми.

Процес інтеграції словосполучення можна розглядати як один із типів редукції висловлення: словосполучення перетворюється в інкорпороване складне слово, яке в свою чергу може стати компонентом у складі нових словосполучень. Це сприяє тому, що акт комунікації стає гнучкішим, економнішим і експресивнішим.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Квеселевич Д.І. 1. До питання про інтеграцію словосполучень у складне слово // Мовознавство. – 1981. – № 1. – С. 60 - 65.
2. Иванов А.Й., Поливанов Е.Д. Грамматика современного китайского языка. – М., 1930. – С. 7 – 8.
3. Lees R.B. The Grammar of English Nominalizations. – Indiana University, 1960. – 125 p.
4. Warren B. Semantic Patterns of Noun-Noun Compounds. – Goteborg, 1978. – № 41. – 266 s.
5. Большой англо-русский словарь / Под общ. руководством д-ра филол. наук проф. Й.Р. Гальперина. – М.: Сов. энциклопедия, 1972. – Т. 1. – 822 с.; Т. 2. – 863 с.
6. Дополнение к Большому англо-русскому словарю / Под общ. руководством д-ра филол. наук проф. Й.Р. Гальперина. – М.: Рус. язык, 1980. – 431 с.
7. Капанадзе Л.А. Номинация. — В кн.: Русская разговорная речь. – М., 1973. – 408 с.
8. Ретунская М.С. Английское окказиональное словообразование (на материале имен существительных и прилагательных): Автореф. дис. ... канд. филол. наук. – Горький, 1974. – С. 5.
9. Мигирин В.Н. Язык как система категорий отображения. – Кишинев. 1973. – С. 199 - 200.
10. Яровенко В.Ю. До питання про деетимологізацію складних слів. – Іноземна філологія, 1973. – вип. 30. – С. 32-36.

Матеріал надійшов до друку 11.05.05

Квеселевич Д.І. Классификация инкорпорированных сложных слов на материале английского языка.

В статье изложена классификация инкорпорированных сложных слов на материале английского языка.

Kveselevych D.I. The classification of incorporated English compound words.

The article presents the classification of incorporated English compound words.